

УДК 339.56.(477)

ДУНСЬКА Алла,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту

Національного технічного університету України «КПІ»

ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ

Досліджено сучасні тенденції зовнішньоекономічної діяльності України в умовах переорієнтації на ринок Європейського Союзу та ускладнення політичних і торговельних відносин із Російською Федерацією. Проаналізовано динаміку та характер зміни показників експортно-імпоротної діяльності країни, виявлено головні трансформації у географічній та товарній структурі міжнародної торгівлі протягом 2015 року, з'ясовано основні причини цих процесів.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, євроінтеграція, міжнародна торгівля, експорт, імпорт, політичний вектор, структурні зміни.

Дунская А. Экспортно-импортная деятельность Украины. Исследованы современные тенденции внешнеэкономической деятельности Украины в условиях переориентации на рынок Европейского Союза и осложнения политических и торговых отношений с Российской Федерацией. Проанализирована динамика и характер изменения показателей экспортно-импортной деятельности страны, выявлены основные трансформации в географической и товарной структуре международной торговли в течении 2015 года, установлены базисные причины этих процессов.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, евроинтеграция, международная торговля, экспорт, импорт, политический вектор, структурные изменения.

Постановка проблеми. Сучасні зовнішньоекономічні трансформації характеризуються поглибленням процесу інтеграції України в європейське співтовариство, що потребує якнайшвидшого подолання відставання розвитку країни у економічній, правовій та соціальній сферах, а також підвищення добробуту населення. На початку 2014 року Україна офіційно змінила вектор зовнішньої політики та економіки, що привело як до лібералізації та поліпшення умов торгівлі із країнами ЄС, так і до виникнення напруги у відносинах із Російською Федерацією. Збройний конфлікт на сході України, анексія Криму, зміна політичної еліти при владі в державі спричинили значні перетворення у зовнішньоекономічній діяльності країни, зокрема, кардинальні зміни у географічній та товарній структурах експортно-імпорتنних операцій,

що вплинуло на зміну темпів зростання національної економіки та безпосередньо доходів від зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України з урахуванням різних факторів впливу, проблеми розширення зовнішніх взаємозв'язків економіки нашої країни у світовому економічному середовищі у контексті зміни національних пріоритетів досліджують провідні українські вчені: М. І. Дідківський, В. В. Козик, Д. Г. Лук'яненко [1], А. А. Мазаракі, Ю. В. Макогон, Т. М. Мельник [2], В. Є. Новицький, А. С. Філіпенко [3], Т. М. Циганкова [4], В. І. Чужиков, О. І. Шнирков [5]. Попри вагомий науковий напрацювання, наразі доцільно конкретизувати вплив сучасних трансформацій у розвитку міжнародних відносин нашої країни на потенціал і характер здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Мета статті полягає в аналізі зовнішньоекономічної діяльності України на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, дослідженні головних змінних тенденцій у географічній та товарній структурах зовнішньої торгівлі України, з'ясуванні причин та наслідків цих процесів.

Матеріали та методи. Головними матеріалами дослідження стали наукові праці з проблематики зовнішньої торгівлі України, інформаційні бюлетені та звіти Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку та торгівлі, Національного інституту стратегічних досліджень. У процесі дослідження були використані методи економічного і статистичного аналізу, методи порівняння та групування, графічного моделювання економічних процесів.

Результати дослідження. На думку науковців, міжнародне безпекове середовище на сьогодні у стані глибокої кризи, яку оцінюють як найбільш масштабну після завершення холодної війни [6].

Міжнародні політичні відносини характеризуються значним ступенем агресивності, протистоянням різних економіко-політичних систем та утворень.

У євроекономічному просторі важливим аспектом політичних змін та одним із факторів зростання напруги у торговельних відносинах між провідними європейськими країнами та Російською Федерацією стало українське питання. Після Революції гідності весь світ зрозумів позицію українського народу та його шлях, обраний для подальшого розвитку. Наразі головним зовнішньоекономічним і політичним пріоритетом та основою економіко-правового, соціально-культурного і політичного розвитку України стала євроінтеграція. Її завдання реалізують у форматі Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Сучасне бачення світового порядку та характеру міжнародних відносин випливає з того, що глобальний геополітичний простір поділений не стільки між великими державами із сферами їх впливу, скільки внутрішніми лініями напруги між зоною стабільності, де панує закон та міжнародне право і де пріоритетними є права людини, і сферою

невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами, гіпертрофією сил кримінального гатунку тощо, – всім тим, що становить загрозу безпеці, стабільності і розвитку людської цивілізації [6].

Зміна політичного вектора розвитку України обумовила кардинальні зміни у її зовнішньоекономічній політиці. Якщо кілька років тому головним союзником України на міжнародній арені вважали РФ, то тепер ним є Сполучені Штати Америки [7], які намагаються вплинути на пришвидшення реформ в Україні, включно з супервайзерством над певним блоком реформ (в органах внутрішніх справ, прокуратурі, митній службі) у плідній координації з країнами ЄС, а також здійснюють фінансову підтримку та сприяють посиленню енергетичної безпеки.

Особливо важливою стає всебічна політична, фінансова та гуманітарна підтримка, яку надає Україні Німеччина. Головні інтереси якої: стримування конфлікту на Сході України; політична консолідація та реалізація реформ, спрямованих на розвиток країни, а також запобігання дестабілізаційним та дезінтеграційним процесам.

У ширшому регіональному контексті особливої актуальності набуває формування Балто-Чорноморської системи співпраці на основі поглибленого партнерства центральноєвропейських країн – членів ЄС (Балтійські держави та країни Вишеградської групи), а також країн – учасниць програми «Східне партнерство» ЄС (Україна, Молдова, Грузія).

Події в Україні створюють вторинні ефекти для всіх країн СНД та їх базових торговельних партнерів, адже за подальшої нестабільності зростуть ризики порушення торговельних та фінансових зв'язків у регіоні [8]. Тож Україна має переводити відносини із країнами СНД переважно у двосторонній формат, розвиваючи співпрацю із країнами Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) – Білорусь, Вірменія, Казахстан і Киргизстан, які не відмовилися від зони вільної торгівлі з нашою державою.

Наслідки від внутрішніх політичних та економічних потрясінь поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки, через які поглиблюються наявні диспропорції, прискорюється падіння ВВП, скорочення обсягів промислового виробництва, виконаних будівельних робіт, зовнішньої торгівлі, зниження рівня освоєння капітальних інвестицій тощо [8].

Головним показником, який характеризує результативність економічної діяльності країни та відображає сукупну ринкову вартість кінцевої продукції, виробленої резидентами України, є валовий внутрішній продукт (ВВП). Здійснений аналіз номінального ВВП на підставі даних Державної служби статистики за допомогою графічного методу дав змогу відстежити позитивну динаміку зростання річного ВВП у національній валюті та негативну – його зміни у доларах США. Валовий внутрішній продукт у гривнях у 2015 р. порівняно з 2014 р.

збільшився на 17 %, а порівняно із 2011 р. зріс на 41 %, тоді як він у доларах США скоротився у 2015 р. порівняно з 2014 р. на 41 %, а порівняно з 2011 р. зменшився на 52 % (рис. 1).

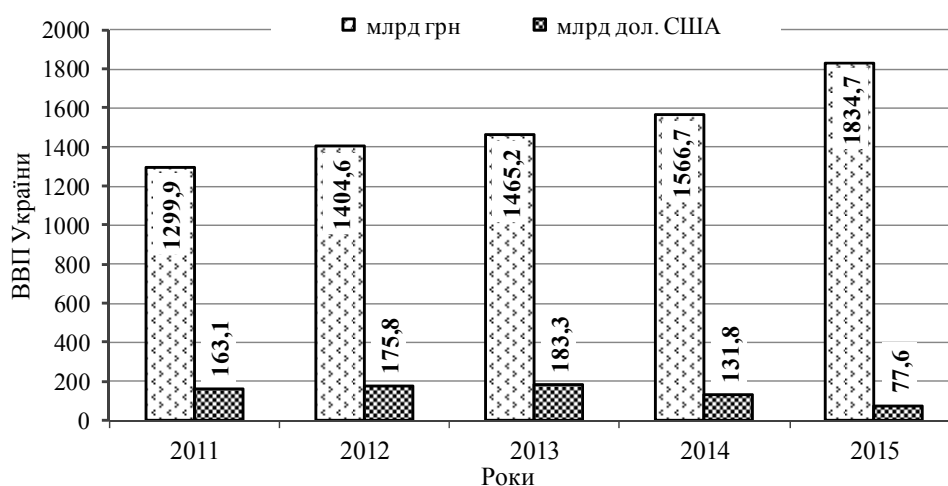

Рис. 1. ВВП України за фактичними цінами у 2011–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [9]

За оцінкою Мінекономрозвитку, понад 40 % негативної динаміки ВВП обумовлено ситуацією в Донецькій і Луганській областях. Без урахування впливу зазначених регіонів падіння ВВП за підсумками 2015 р. становило б 5,9 %, промисловості – 5,2 %, сільськогосподарського виробництва – 2,9 %, будівництва – 9,1 %.

Також важливими факторами, які вплинули на скорочення ВВП України, можна вважати несприятливу зовнішню кон'юнктуру ринку та брак радикальних реформ, про які точаться лише безрезультатні розмови.

Якщо проаналізувати ВВП України як в національній валюті, так і в доларах США, враховуючи суттєве посилення інфляційних процесів, що спостерігалися в країні протягом останніх трьох років, стає помітною їх тенденція до послаблення протягом 2014–2015 рр. (див. рис. 1; 2). Головною причиною такої різниці є не лише інфляція, а й девальвація гривні відносно долара США, яка сягнула за цей період 215 %.

За інформацією Мінекономрозвитку, головними причинами падіння ВВП України стали:

- руйнування виробничої і транспортної інфраструктури;
- втрата традиційних економічних зв'язків між підприємствами України і суб'єктами господарювання частини зони АТО;
- обмеження доступу до російського ринку;
- слабкий зовнішній попит;
- падіння світових цін на ключових товарних ринках;
- низька платоспроможність населення і фінансові труднощі підприємств на тлі зростання собівартості виробництва.

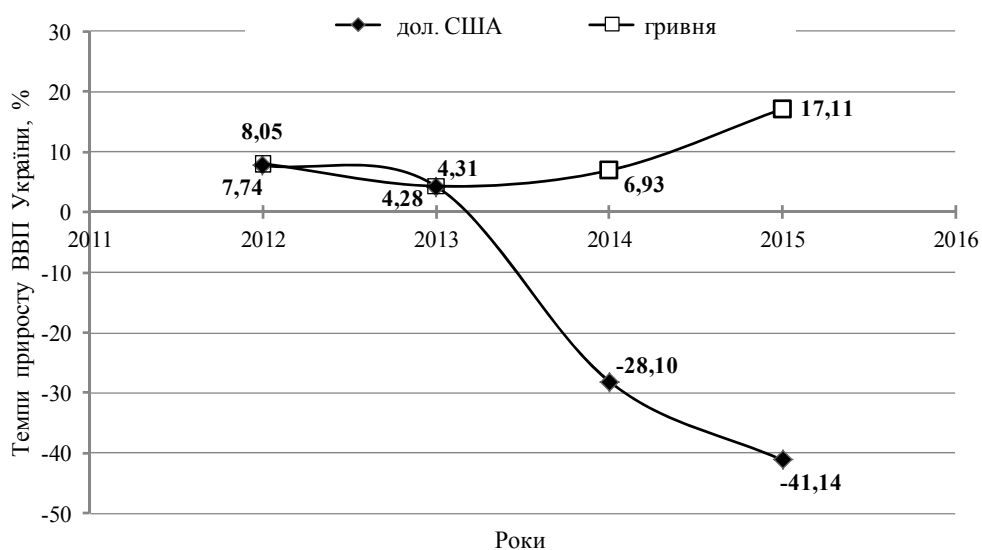

Рис. 2. Динаміка зміни номінального ВВП України за 2012–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [9]

Падіння ВВП протягом останніх трьох років призвело до:

- зниження реальних доходів населення та індексу довіри інвесторів;
- зростання цін не лише на імпортні товари, а й на вітчизняні;
- збільшення темпів інфляції та безробіття.

Значна частина українського бізнесу пов'язана із зовнішньоторговельними операціями, адже зовнішньоторговельний оборот країни майже збігається із номінальним ВВП.

У 2015 р. експорт України вперше за останні десять років перевищив імпорт (рис. 3), профіцит зовнішньої торгівлі становив 632,5 млн дол. США [9]. Але й експорт, і імпорт скоротилися за рік приблизно на 40 %.

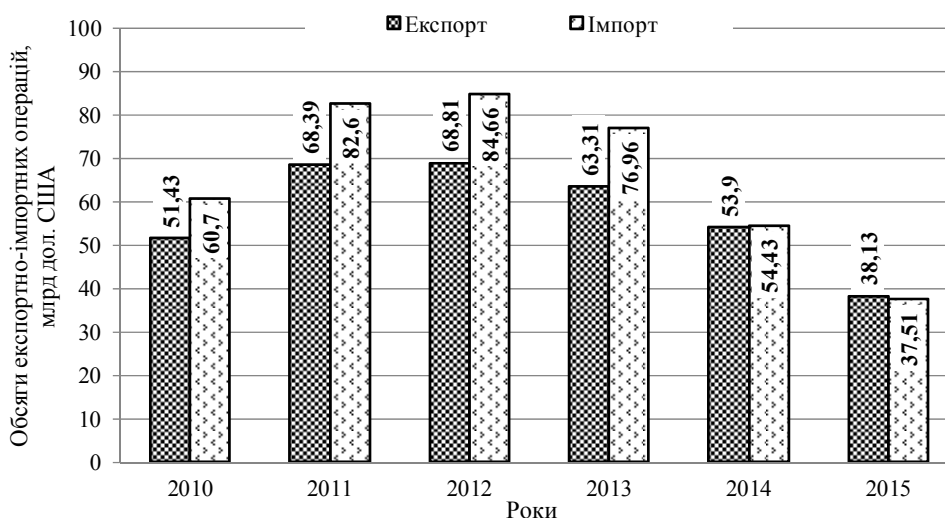

Рис. 3. Зовнішня торгівля України протягом 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [9]

Зниження у 2012–2015 рр. обсягів експорту обумовлено низкою факторів, а саме: війна на сході держави; зміна цінової кон'юнктури на світовому ринку (падіння цін на головні позиції експорту України – чорний прокат (на 15,4 %), зерно і залізну руду (45,6 %) та добрива (9,6 %); загальною економічною ситуацією у світі; розривом економічних зв'язків із РФ. Позатим головною причиною падіння обсягів імпорту є девальвація гривні.

Найбільше скорочення зовнішньої торгівлі спостерігається у відносинах із країнами СНД. Експорт у цьому напрямі зменшився на 51,3 %, імпорт – на 57,8 %. Передусім це обумовлено скороченням обсягів торгівлі з РФ, експорт товарів до якої зменшився на 61,3 %, що пов'язано з обмеженнями, накладеними обома державами на взаємну торгівлю.

У 2015 р. профіцит торговельного балансу України спостерігався більш ніж із половиною держав світу (найбільше – із Туреччиною, Єгиптом та Казахстаном), але наша країна вкрай залежна від імпорту з РФ, Китаю та Німеччини. За даними вітчизняного Держстату були виділені головні торговельні партнери нашої країни у зовнішньоекономічних операціях (рис. 4).

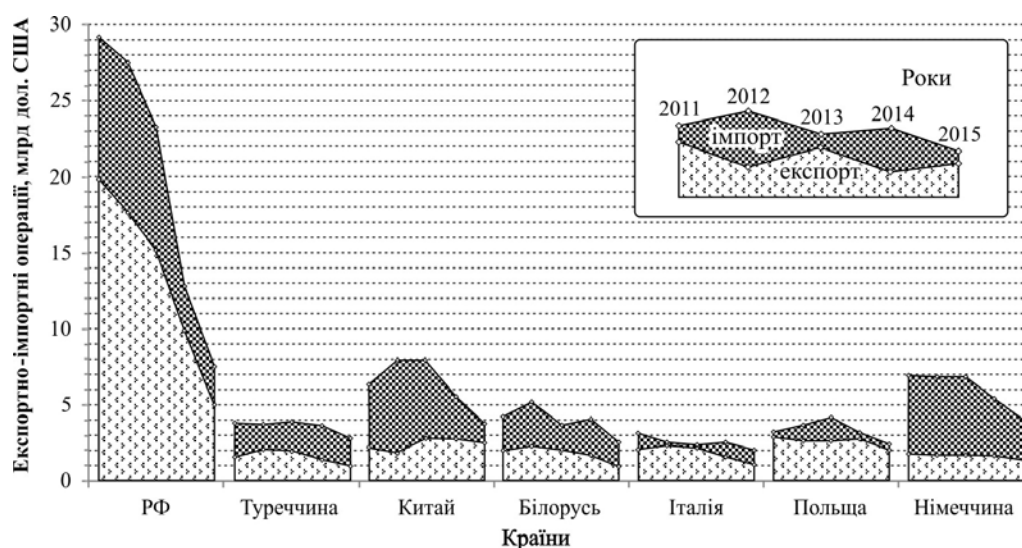

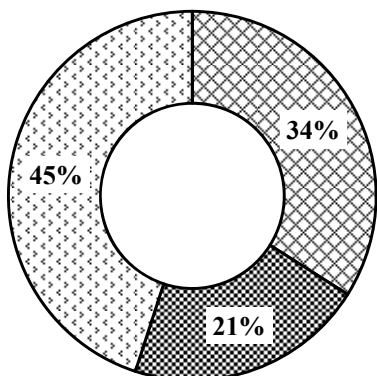
Рис. 4. Головні торговельні партнери України у зовнішньоекономічних операціях за 2011–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [9]

Головні торговельні партнери України в системі зовнішньоекономічної діяльності досі – ЄС та СНД, але наразі обсяг зовнішньої торгівлі з країнами ЄС переважає (див. рис. 5), хоча експорт за рік впав на 23,4 % (у країнах СНД – на 47,5 %).

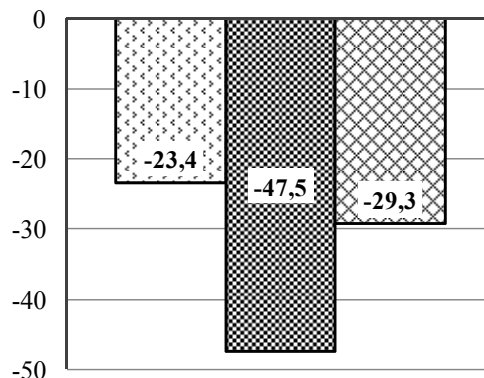
Усі країни СНД не планують припиняти дію зони вільної торгівлі із Україною, винятком є РФ, тому доцільним є розгляд зовнішньоторговельних операцій України саме з Росією та Європейським Союзом (див. рис. 6).

Обсяги продажів у 2015 р., %

■ ЄС ■ СНД ■ Інші

Динаміка зміни обсягів продажу по відношенню до 2014 р., %

■ ЄС ■ СНД ■ Всього

Рис. 5. Обсяги та динаміка продажів із головними зовнішньоторговельними партнерами

Джерело: побудовано автором за [9]

Чинники, які обумовили падіння експорту товарів та послуг до ЄС:

- війна на сході держави;
- зміна цінової кон'юнктури в ЄС на низку позицій, зокрема на пшеницю, кукурудзу та вугілля;
- економічна ситуація в ЄС;
- недостатня поінформованість бізнесу щодо виходу на ринок ЄС;
- брак системи просування експорту;
- недостатня пріоритетність і швидкість роботи щодо відкриття доступу на ринок ЄС української продукції, нескоординованість дій усіх органів влади.

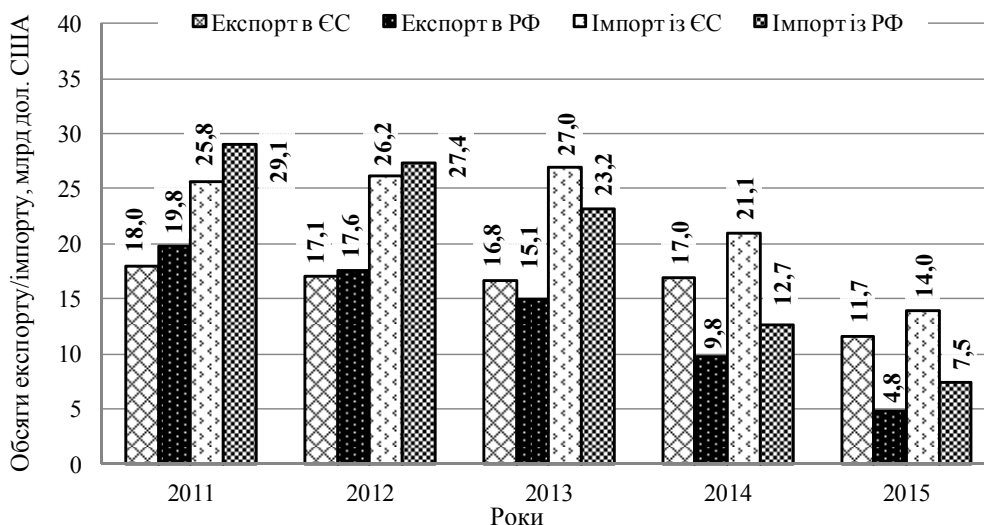

Рис. 6. Зовнішня торгівля України із РФ та країнами ЄС

Джерело: побудовано автором за [9]

Протягом останніх п'яти років значну частку в експорті України становлять недорогочінні метали та вироби з них (24,9 %), продукти рослинного походження (21 %), машини, обладнання та механізми (10,4 %), жири й олії тваринного або рослинного походження (8,7 %) та мінеральні продукти (8,2 %).

У 2011–2015 рр. спостерігалось збільшення обсягів експорту лише продуктів рослинного походження (на 44 %), що обумовлено наданням торгових преференцій і квот ЄС, а також активним реформуванням галузі АПК Міністерством агрополітики. Головними причинами спаду експорту є запровадження РФ продуктового ембарго на українські товари та обмеження транзиту її територією; спад у туристичній галузі Туреччини; падіння цін на залізну руду та металопрокат.

Протягом 2015 р. відбулися певні зрушення в структурі експорту українських товарів. Зокрема, зросла частка продукції АПК та харчової промисловості (на 7,4 %), деревини, паперової маси та виробів із цієї сировини (на 0,3 %), а також продукції легкої промисловості (на 0,2 %). Зменшилася частка мінеральних продуктів (на 3,5 %), недорогочінних металів та виробів з них (на 2,6 %) і продукції машинобудування загалом (на 2,3 %).

Український експорт зберіг свою переважно сировинну та напів-сировинну орієнтацію, хоча, з погляду інтересів розвитку національної економіки, така спеціалізація є несприятливою, позаяк Україна втрачає додану вартість, яку вона могла б отримати від експорту готової продукції.

Українські компанії змушені шукати нові ринки збуту своєї продукції через втрату ринку РФ, найважче довелося виробникам продукції машинобудування і хімічної промисловості. Головним споживачем української сільськогосподарської продукції за підсумками 2015 р. стала Азія, куди надходить 45 % аграрного експорту, 28,2 % – до Європи, 13,6 % – до Африки, 10 % – до країн СНД (крім РФ).

Найбільш позитивним трендом 2015 р. є значне збільшення експорту до країн Східної Азії, частка яких в загальному обсязі експорту агропродукції сягнула 12 %, проти 7 % у 2014 р. Якщо ж розглядати експорт всіх товарів та послуг у 2015 р., то найвищі темпи зростання із Таїландом, Китаєм та Бангладеш (див. рис. 7).

Трансформації відбулися і у сфері імпорتنих операцій. Станом на 2015 р. головними товарними групами в українському імпорті є мінеральні продукти (31,4 %), машини, обладнання та механізми (16,8 %), продукція хімічної промисловості (13,4 %), полімерні матеріали та пластмаси (7,1 %), недорогочінні метали та вироби з них (5,4 %), попри спад обсягів імпорту усіх товарів та послуг протягом останніх п'яти років [9]. Як наголошено у звіті Мінекономіки, зниження імпорту відбулося через девальвацію національної валюти та скорочення обсягів сировини, матеріалів і обладнання, придбаних для потреб вітчизняного виробництва.

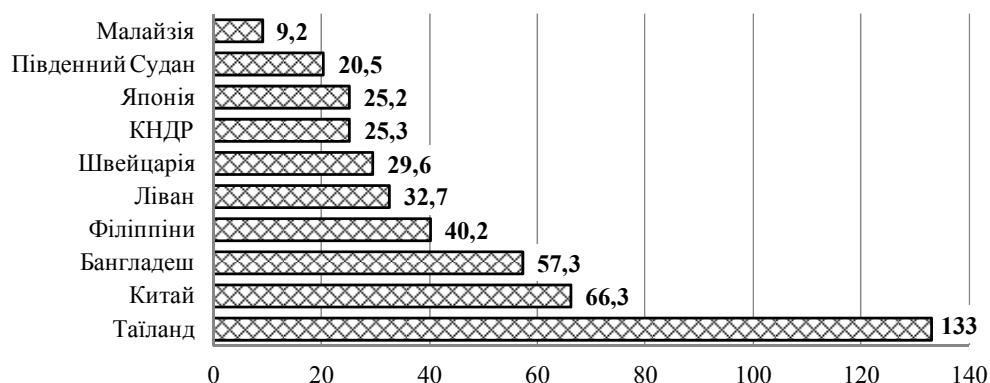

Рис. 7. Обсяг експорту з України, за найбільшим показником зростання у 2015 р., млн дол. США

Джерело: розроблено автором за [10]

Висновки. Проведений аналіз зовнішньоекономічної діяльності України надав можливість виокремити головні проблеми розвитку міжнародних економічних відносин України в сучасних умовах з урахуванням зміни політичного вектора.

За два останні роки сталися суттєві зміни у географічній структурі міжнародної торгівлі України: вперше за роки незалежності експорт та імпорт до країн ЄС перевищив обсяги експорту до країн СНД. Головними союзниками країни на міжнародній арені тепер є США та Німеччина, тоді як взаємовідносини із РФ стали головною проблемою для української економіки. У 2015 р. вперше за останнє десятиліття Україна має профіцит зовнішньої торгівлі, хоча як експорт, так і імпорт за рік впали приблизно на 40 %. Головними торговельними партнерами у зовнішньоекономічних операціях є передусім країни СНД та ЄС, а також Китай та Туреччина. Через втрату ринку РФ українські експортери були змушені активно шукати нові ринки збуту, серед яких набувають значення країни Східної Азії та Північної Африки.

Протягом 2015 р. відбулися певні зміни в товарній структурі експорту. Зросла частка продукції АПК та харчової промисловості, деревини, а також продукції легкої промисловості, зменшилася частка мінеральних продуктів, недорогоцінних металів і продукції машинобудування.

Базовими чинниками, які вплинули на такі зрушення в географічній та товарній структурі, можна вважати: втрату економічних зв'язків між підприємствами України і суб'єктами господарювання частини зони АТО; руйнування виробничої і транспортної інфраструктури; слабкий зовнішній попит; обмеження доступу до російського ринку; падіння світових цін на ключових товарних ринках; низьку платоспроможність населення і фінансові труднощі підприємств на тлі зростання собівартості виробництва.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розбудову дієвих механізмів відтворення експортного потенціалу економіки України, раціоналізації структури зовнішньої торгівлі в нових зовнішньополітичних умовах розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / [Д. Лукьяненко, А. Колот, Я. Столярчук и др.] : под. науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К. : Киев. нац. экон. ун-т, 2013. — 466 с.
2. Економічний суверенітет України в умовах глобальних викликів / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред. : А. А. Мазаракі. — Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 683 с.
3. Філіпенко А. С. Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура / А. С. Філіпенко. — К. : Знання України, 2008. — 223 с.
4. Циганкова Т. М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / Т. М. Циганкова, А. О. Олефір, О. В. Фурсова, Д. А. Войчак, М. А. Войчак ; кер. авт. кол. Т. М. Циганкова. — К. : Київ. нац. экон. ун-т, 2003. — 660 с.
5. Шнирков О. І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право / О. І. Шнирков, В. В. Копійка, В. І. Муравйов. — К. : ВЦ Київ. ун-т, 2006. — 268 с.
6. Парахонський Б. О. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська ; за заг. ред. К. А. Кононенка. — К., 2014. — 42 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0625_dop.pdf.
7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році : аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. — Київ : НІСД, 2015. — 684 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf.
8. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр. : аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. 10 свежих и понятных графиков об экспорте Украины в 2015 году [Електронний ресурс] / Business Views. — Режим доступу : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/eksport-ukrainy-v-2015-godu-931>.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016.

Dunsa A. Export-import activities Ukraine.

Background. *Modern foreign economic transformation marked by the deepening of the process of Ukraine's integration into the European community, which requires a faster overcoming of lagging of the country's development in economic, legal and social spheres, as well as the increasing of the population welfare. The armed conflict in the East of Ukraine, annexation of Crimea, the change of the political elite in power in state has resulted in significant changes in the foreign economic activity of the country, in particular the dramatic changes in the geographical and commodity structure of export-import operations, which in turn affected the change in growth efficiency of the national economy and directly the income from foreign trade.*

The aim of the article lies in the analysis of foreign economic activity of Ukraine on the modern stage of international relations development, the study of key variables trends in the geographical and commodity structure of foreign trade of Ukraine, clarifying the causes and consequences of these processes.

Material and methods. *The main materials of the study became scientific works on the problems of foreign trade of Ukraine, newsletters and reports of the State statistics service, Ministry of economic development and trade, the National Institute for strategic studies. During the study there were used methods of economic and statistical analysis, methods of comparison and grouping, graphical simulation of economic processes.*

Results. Now the main foreign economic and political priority and the basis of economic-legal, socio-cultural and political development of Ukraine is European integration. In the article the author investigates the current trends of foreign economic activity of Ukraine in the conditions of reorientation to the EU market and aggravation of political and trade relations with the Russian Federation, analyzes the dynamics and nature of changes in the indices of export-import activity in the country, identifies the main transformation in the geographical and commodity structure of international trade during 2015, clarifies the main causes of these processes.

Conclusion. The analysis of foreign economic activities of Ukraine gave the possibility to identify the main problems of development of international economic relations of Ukraine in modern conditions, taking into account changes in the political vector. The main factors that influenced such displacements in geographical and commodity structure, can be considered: the loss of economic ties between enterprises of Ukraine and economic entities of the zone ATO; the destruction of production and transport infrastructure; weak external demand; the restriction of access to the Russian market; the fall of world prices for key commodity markets; low solvency of the population and the financial difficulties of enterprises against the background of rising production costs. Further studies are advisable to direct to the development of effective mechanisms of export potential reproduction of Ukraine's economy, the rationalization of the structure of foreign trade in the new conditions of foreign policy development.

Keywords: foreign economic activity, European integration, international trade, export, import, political direction, structural changes.

REFERENCES

1. Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimmetrii, regulirovanie / [D. Luk'janenko, A. Kolot, Ja. Stoljarchuk i dr.] : pod. nauch. red. profesorov D. Luk'janenko, A. Poruchnika, V. Kolesova. — K. : Kiev. nac. jekon. un-t, 2013. — 466 s.
2. Ekonomichnyj suverenitet Ukrai'ny v umovah global'nyh vyklykiv / A. A. Mazaraki, T. M. Mel'nyk, V. V. Juhymenko [ta in.] ; za zag. red. : A. A. Mazaraki. — Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2015. — 683 s.
3. Filipenko A. S. Mizhnarodni torgivel'ni zv'jazky Ukrai'ny: genezys i struktura / A. S. Filipenko. — K. : Znannja Ukrai'ny, 2008. — 223 s.
4. Cygankova T. M. Global'na torgova systema: rozvytok intyutiv, pravyl, instrumentiv SOT / T. M. Cygankova, A. O. Olefir, O. V. Fursova, D. A. Vojchak, M. A. Vojchak ; ker. avt. kol. T. M. Cygankova. — K. : Kyi'v. nac. ekon. un-t, 2003. — 660 s.
5. Shnyrkov O. I. Ukrai'na – Jevropejs'kyj Sojuz: ekonomika, polityka, pravo : monograf. / O. I. Shnyrkov, V. V. Kopijka, V. I. Muravjov. — K. : VC Kyi'v. un-t, 2006. — 268 s.
6. Parahons'kyj B. O. Aktual'ni vyklyky ta zagrozy regional'nij bezpeci: vysnovky dlja Ukrai'ny / B. O. Parahons'kyj, G. M. Javors'ka ; za zag. red. K. A. Kononenka. — K., 2014. — 42 s. — [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0625_dop.pdf.
7. Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrai'ny v 2015 roci : analitychna dopovid' do Shhorichnogo Poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. — Kyi'v : NISD, 2015. — 684 s. — [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf.
8. Shhodo tendencij rozvytku ekonomiky Ukrai'ny u 2014–2015 rr. : analitychna zapyska [Elektronnyj resurs] / Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzen'. — Rezhym dostupu : <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>.
9. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ni [Elektronnyj resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. 10 svezhjih i ponjatnyh grafikov ob jeksporte Ukrainy v 2015 godu [Elektronnyj resurs] / Business Views. — Rezhym dostupu : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/eksport-ukrainy-v-2015-godu-931>.